

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В статтє раскрываються разнообразные проблемы и аспекты воспитания духовности у молодого поколения при изучении украинской литературы.

Different problems and aspects of bringing up of spirit among young generation in studiing Ukrainian literature are opened in this article.

На сучасному етапі в духовному житті нашого суспільства

вкладалася неоднозначна і суперечлива ситуація. Проголошення державності України поклало початок зростанню національної самосвідомості, відродженню народних традицій, пошуку шляхів оновлення духовного життя народу. Поряд з тим наявне зниження загальнокультурного рівня населення, падіння інтересу до мистецтва, посилення споживацького ставлення до культури: Подібні суперечливі вияви художньо-творчої активності є реакцією на тривале ігнорування проблем культурного та духовного розвитку людини.

Завдання, що постали перед сучасним суспільством, пов'язані з запобіганням духовній кризі. Актуальною стала потреба формування духовного світу людської особистості взагалі і духовної культури підростаючого покоління зокрема. У змісті виховання учнів старших класів пріоритетними мають бути ідеї свободи, доброти, гуманності, національної і особистої гідності, формування працелюбності, взаємоповаги, потреби здобувати знання у всіх видах діяльності.

На сучасному етапі у загальноосвітніх навчальних закладах відбувається оновлення навчально-виховного процесу, тому широко застосовуються різноманітні форми впливу на учня з метою підвищення його естетичної грамотності та формування системи ціннісних орієнтирів. Особливо важлива роль у цьому належить заняттям з української літератури, предметом яких є мистецтво слова.

Художня література завжди віддзеркалювала гострі проблеми часу, була совістю народу, дзеркалом його історії. На кращих творах літератури підростаюче покоління формувало свої ідеали. У такому зв'язку звернення до творчості класиків національної літератури, вивчення їх естетичних поглядів є цілком актуальним і своєчасним. Класична українська література є унікальним джерелом духовних цінностей, кореневою системою, яка підживлює дерево сучасної культури. Завдання вчителя-словесника – довести до розуміння школяра, що народ без пам'яті минулого приречений не мати самодостатнього майбутнього.

Прилучення молоді до художніх шедеврів національної

літератури, виховання в підростаючого покоління духовно-естетичних потреб зумовили необхідність перегляду змісту шкільної літературної освіти. Новий підхід до вивчення української літератури потребував повернення із "забуття" ряду талановитих постатей, одною з яких був Борис Дмитрович Грінченко. Вивчення малої прози письменника сприяє розвитку естетичних смаків школярів, формує духовну свідомість, громадянськість. Прозаїк значну увагу приділяв проблемам формування національної самосвідомості, усвідомлення національної самобутності українського народу. Герої багатьох оповідань наділені відчуттям відданості своїй батьківщині ("Олеся", "Байда", "Як я вмер" та ін.). Особистість, яка втратила відчуття національної гідності, наділяється письменником атрибутом надщербності і розглядається як ознака бездуховності. У цьому плані на увагу заслуговують авторські роздуми над явищем національної зради, її природи та наслідків. В оповіданні "Байда" через авторську оповідь передається психологічний стан персонажа, що усвідомлює себе зрадником і потерпає від страшних душевних тортур через власну моральну нестійкість. "Той, що про його пісню співають", - мук не злякався, а він? Він проміняв усе за якусь тисячу рублів щорічної плати... Зрадник! - І стогнання вихопилося крізь зціплені зуби. Що йому тепер почати? Зрадника рідний край не прийме. Він не може належати до чужого краю, а свій не може його прийняти. Що ж він таке? Де він існує? Він не існує, він уже вмер"[1, 258]. Автор піддає осуду відступництво, а правдивість, щирість подає як позитивні риси в парадигмі національних моральних цінностей людини.

Важливим є той факт, що ідеалом людини національно свідомої є ватажок козацького війська Байда. В історичному минулому закладений один із проявів духовності українців. Байді притаманні такі риси характеру: хоробрість; любов до рідної землі; людей; вірність своїй батьківщині; справедливість та нескореність. Це, за словами автора, "був героя образ, з тих героїв, що світять ясным світлом з далекого темного минулого на сьогочасність і підносять дух угору" [1, 256].

Розвиток духовності, безперечно, включає в себе і

патріотичне виховання, розуміння патріотизму як національного самоусвідомлення, гордості за свою батьківщину. У цьому аспекті великі можливості містять твори Б.Д.Грінченка. Одухотворений ідеєю звільнення рідного народу від чужинського гніту, письменник малює героїчні образи маленьких українців в оповіданні "Олеся", що рясніє образами волелюбних і сильних особистостей / Михайлик, Олеся/. У творі виразно звучить трагізм народної долі протягом усєї історії існування українців. У центрі уваги автора перебуває національна ідея, а почуття патріотизму постає як визначальна ознака духовності персонажа.

При вивченні художніх творів доцільно звернути увагу учнів на ситуації, що носять характер морального конфлікту, допомогти визначити мотиви поведінки персонажів. Невичерпні можливості виховання у школярів людяності, благородства, доброти, милосердя закладені в роботі над творами на морально-етичні теми. Є.А.Пасічник стверджує, що "у старших класах великою популярністю користуються художні твори, в яких ставляться важливі моральні проблеми людського буття, психологічно осмислюються стосунки людини з суспільством, порушують питання про моральні норми" [3, 68]. Слід зазначити, що проблеми людської моралі постають об'єктом тривалих роздумів письменника. Автор ставить перед собою й уявним читачем питання: "Від чого залежить національне самоусвідомлення особистості?", "Як сформувати у дитини почуття гордості за свою Батьківщину?", "Які причини бездуховності особистості?", "Що породжує бездуховність у суспільстві?", - і намагається дати відповідь на них, звертаючи основну увагу на душевний стан персонажів, їх переживання, роздуми, взаємини, які психологічно мотивує /"Дядько Тимоха", "Болотяна квітка", "Сам собі пан", "Дзвоник", "Серед чужих людей", "Хата" та ін./.

Оскільки виховна робота в школі підпорядковується завданням формування національно свідомого, духовно багатого громадянина, вчитель-словесник на прикладах літературних взірців для наслідування має виховувати людину зі стійким характером, сильною волею, особистістю, зорієнтовану на творчу діяльність.

Основою художнього світогляду Б.Грінченка є утвердження у творах глибокої віри в перемогу правди, добра й моральної краси людини над бездуховністю, що панує у сучасному автору суспільстві. Герої таких оповідань, як "Непокірний", "Як я вмер", "Болотяна квітка" та ін. присвятили своє життя служінню рідному краю. Як заклик до усвідомлення людського призначення звучать слова головного героя оповідання "Болотняна квітка" Гориновича: "А жити треба серед людей. Щоб боротись і працювати. Боротись за кращі, ясніші ідеали, ніж ті, які панують серед людей. Працювати, щоб побачити ліпші, ясніші дні" [1, 301]. І далі: "В цьому житті, без цього тільки сіреньке існування без мети. Тільки висока мета робить життя розумним і щасливим" [1, 303].

Провідним засобом формування духовності особистості Б.Д.Грінченко вважав виховання рідною мовою. Палкий патріот національного виховання, письменник закликав вивчати рідну мову і в жодному разі не допускати заміни її чужою мовою. Проблему перспективи української нації в умовах "загальної русифікації" поставлено в оповіданні "Дзвоник", в якому письменник відобразив злам особистості, втрату розумових здібностей дівчиною під час навчання "незрозумілою" мовою. "А тут... тут вона була нерозумна, бо ніяк не розуміла тих слів, "що в книзі пописано" [1, 433]". Автор акцентує на метаморфозах тогочасної культурної політики в Україні, коли дитина, яка звикла розмовляти рідною українською мовою, не може досягнути російськомовне навчання, пристосуватися до "системи". Отже, проблеми нації та особистості у творі переплітаються: по-справжньому особистістю не можна стати без свого національного самоусвідомлення, а це самоусвідомлення не з'являється на чужому національному ґрунті, оскільки породжує паталогічне відчуття своєї вторинності. У такий спосіб письменник застерігав від можливих наслідків "русифікації", прагнув осмислити антигуманну дійсність глибше й правдивіше як національну трагедію, що призвела до знецінення власних надбань, падіння моралі, втрати споконвічних цінностей та зниження культурного рівня. Вказуючи на існуючі потворні явища,

Грінченко намагається пояснити протиріччя реального життя, прагне вирішити їх на користь відновлення втраченої психологічної, морально-етичної та соціальної гармонії, що була, на думку автора, у далекому історичному минулому України ("Байда").

Ще одне підтвердження тому, що, на думку письменника, духове багатство людини залежить і від оточуючого середовища знаходимо у його книзі "Перед широким світом": "Коли ми хочемо і навіть дбаємо про те, щоб робітник перестав бути живою машиною, а зробився людиною з усією повною нормального фізичного й духовного життя; коли ми хочемо, щоб засипалась безодня між паном та мужиком, то як же ми можемо погоститися з тим порядком, при якому се сяєво вищого психічного життя призначене тільки невеличкій купці людей" [2, 6].

Процес виховання підростаючого покоління, боротьба з бездуховністю неможливі без використання творів художньої літератури, оскільки в них наявний цілий комплекс морально-етичних проблем: усвідомлення власного походження і національних витоків, принципів життя, норм моралі, бездуховності у суспільстві.

Література:

1. Грінченко Б.Д. Твори в 2-х т.-Т.1: Поетичні твори, оповідання, повісті.-К.: Наукова думка, 1990. – 640 с.
2. Грінченко Б.Д. Перед широким світом. - К.: 1907. – 320 с.
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
4. Беспалько В.П. Складові педагогічної технології. – М. – 1989. – 192 с.